

РОЗВИТОК МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВИХ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ

Промисловий комплекс України переживає процеси глибокої структурної трансформації та формування ринкового середовища, що розвивається на засадах підприємницької ініціативи, комерційної ефективності виробництва та розширеного доступу до різноманітних економічних ресурсів. Його характерними особливостями стає пріоритетний розвиток малого і середнього бізнесу, що визначаються високими показниками рентабельності і продуктивності праці. В Україні малі і середні підприємства концентруються навколо великих промислових міст, використовуючи економічні переваги від агломераційного ефекту. Їх дослідження в наш час набуває особливої актуальності.

Вивченню характеру розвитку малих і середніх промислових підприємств присвячено праці вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них особливої уваги заслуговують роботи Г. П. Підгрушного, В. І. Захарченка тощо. За кордоном особливості формування малих виробництв в межах агломераційних утворень досліджували Д. Харвей (Davis Harvey), П. Гаггет (Paul Hugget), М. Фуджіта та Ж.-Ф. Тісс (Masahisa Fujita та Jacques-Francois Thisse), В. Гендерсон (V. Henderson). Серед зарубіжних вчених також слід виділити прихильників постфордистської концепції, які обґрунтували економічну ефективність функціонування малих виробництв, їх вплив на постіндустріальні процеси. Це В. Ільїн, Ф. Уэбстер (Webster F.), Б. Джессоп (Jessop Bob), А. Амін (Amin A.), Р. Бойлер (Boyler R.), А. Тікел (Tikel A.), Дж. Пек (Pek G.) та ін. Однак, до цього часу комплексне дослідження малих підприємств промислово-агломераційних утворень України не проводилось.

Саме тому, об'єктом даного дослідження є малі підприємства промислово-агломераційних утворень України, а предметом – особливості їх розвитку при переході до постіндустріальної моделі розвитку. Метою даного дослідження є регіональний аналіз розвитку малих промислових підприємств промислово-агломераційних утворень України як передумови ринкових трансформацій в нашій державі, а завданнями - встановлення особливостей розвитку і розміщення малих підприємств в межах агломераційних утворень, регіональний аналіз економічної ефективності їх функціонування та визначення перспектив подальшого розвитку і трансформації.

На сьогоднішній момент, в Україні нараховується майже 42 тис. малих підприємств, задіяних у промисловій діяльності. Переважно, вони сконцентровані навколо великих міст та промислових агломерацій. Так, на м. Київ припадає 15% від всіх малих промислових підприємств України, Донецька, Дніпропетровська, Харківська, Львівська області утримують по 6-8%, Одеська і Київська, а також Республіка Крим – по 4% кожна. Така зосередженість малих підприємств обумовлена переважно дією специфічного

агломераційного ефекту цих територій. Його основними складовими частинами виступає наявність споживача та ринку кваліфікованих кадрів, близькість до масових комунікацій та осередків комерційної активності, низька земельна рента, інтенсивний характер підприємництва, розвиток міжнародних зв'язків [4].

Позитивний вплив агломераційного ефекту на розвиток малих промислових підприємств підтверджується зростанням абсолютних фінансово-економічних показників їх функціонування та істотними зрушеннями в структурі видів економічної діяльності. Так, агломераційні утворення характеризуються пріоритетним розвитком малих виробництв машинобудівного, хімічного і нафтохімічного, подекуди металургійного та легкопромислового профілю (табл. 1). Відразу, в агломераціях слід відмітити значне переважання дрібних машинобудівних підприємств, особливо на Харківщині, Одещині та Київщині. Вони отримали значні перспективи розвитку завдяки поширенню науково-інноваційного впливу великих міст, тісним зв'язкам із крупними підприємствами з постачання нової техніки, модернізації і технічного переоснащення, ремонту та інжинірингу. Традиційно високою є частка малих підприємств харчової галузі, лісової і деревообробної промисловості. Проте, їх розвиток в переважній більшості агломераційних утворень значно менший, ніж в середньому по Україні. Це обумовлено наявністю глибоких трансформаційних процесів на зазначених територіях, що вирівнюють галузеві диспропорції перехідного періоду.

Табл. 1. Кількість малих промислових підприємств агломерацій України станом на 2005 р.

Промислові агломерації	Всього, од.	з них, %						
		харчова промисловість	легка промисловість	лісова і деревообробна	целюлозно-паперова промисловість	хімічна і нафтохімічна	металургія та металообробка	машинобудування
Київська	7640	7,64	7,13	7,05	25,20	5,43	8,15	22,07
Харківська	2975	10,69	14,79	4,47	12,37	8,57	7,87	26,92
Донецько-Макіївська	1842	н.д.						
Дніпропетровсько-Дніпродзержинська	1678	13,05	6,38	4,53	13,17	10,01	11,20	24,55
Одеська	1474	13,16	10,38	4,14	11,40	10,38	7,26	26,53
Львівська	1997	н.д.						
Україна в цілому	44835	14,26	9,14	8,83	13,49	6,39	6,90	20,99

Крім цього, Київська агломерація визначається високими показниками розвитку паперової і поліграфічної промисловості (в цьому головну роль відіграють столичні політико-адміністративні функції), Харківська та Дніпропетровсько-Дніпродзержинська –

розвитком металургії і металообробки (завдяки відповідній спеціалізації крупного промислового виробництва), хімії і нафтохімії, паперової галузі, Одеська – легкої і нафтохімічної промисловості (за широкого транзиту нафти і нафтопродуктів). Отже, спеціалізація основного виробничого комплексу накладає свій відбиток на відповідних показниках розвитку малих підприємств агломерацій. Вони поки що не є самостійними у виборі профілю діяльності та часто виступають у ролі сателітів (а у східних агломераціях і структурних підрозділів) великих підприємств, компаній, корпорацій та фінансово-промислових груп [2]. Це зумовлює залежність малих підприємств агломерацій від загальної кон'юнктури локальних ринків, від зв'язків із засновниками або постійними споживачами продукції, а також від олігополістичного розподілу ресурсів виробництва.

Проте, на даному етапі становлення ринкових механізмів розвитку, окреслені вище тенденції сприятливо позначаються на фінансово-економічних показниках розвитку малих підприємств (табл. 2). Так, в регіонах, які мають доволі високу залежність профілю малих підприємств від загальної спеціалізації виробництва (Київська, Харківська, Дніпропетровська, частково Одеська області), спостерігається переважання ряду показників цих закладів (обсягв реалізованої продукції, операційних витрат та доходів) над відповідними загальноукраїнськими показниками у розрахунку на 1 підприємство. Завдяки сприятливій дії агломераційного ефекту, їх прибутковість та економічна ефективність функціонування значно підвищуються.

Табл. 2. Основні показники діяльності малих промислових підприємств областей України, в межах яких розвиваються промислові агломерації, 2005 р

Області України, в межах яких розвиваються промислові агломерації	Кількість підприємств, що мали обсяги реалізації, од.	Обсяг реалізованої продукції, млн. грн.	Операційні витрати з реалізованої продукції, млн. грн.	Доход (виручка) від реалізації продукції, млн. грн.	Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.
Київська (без м. Києва)	1428	584,919	613,6	676,5	-32,2
м. Київ	6367	2229,2	н.д.	н.д.	н.д.
Харківська	2490	958,1	987,3	1108,0	3,2
Донецька	3351	934,8	н.д.	н.д.	-130,3
Дніпропетровська	1835	877,1	902,5	1022,3	-10,3
Одеська	1405	513,6	548,8	587,8	-31,5
Львівська	2815	244,2	246,8	н.д.	-3,1
Україна	30882	11772,2	12302,3	13407,9	-615,6

Натомість Донецька та особливо Львівська області визначаються відповідно нижчими відносними показниками ефективності функціонування малих промислових підприємств ніж в середньому по

Україні. В першому випадку це пов'язано із переважанням в регіоні специфічних галузей важкої промисловості, які в умовах дрібнотоварного виробництва мають невисоку рентабельність та абсолютні показники функціонування, в другому – із недостатнім розвитком ринкових механізмів промислової активності, що викликані різними стартовими можливостями Львівської та інших агломерацій [3]. Львів характеризується меншим проявом агломераційного ефекту (ніж міста-мільйонери України), недостатнім фінансово-кредитним забезпеченням, а також невисокою корпоратизацією малого виробництва, яка стала визначальним фактором для розвитку східних агломерацій в перехідних умовах.

Таким чином, на основі проведених досліджень, можна виділити декілька основних напрямків розвитку малих промислових підприємств агломераційних утворень України на шляху до ринкових перетворень та євроінтеграції. Перш за все, виявлена нами тенденція до спеціалізації підприємств на продукції машинобудування потребує закріплення і створення сприятливих умов (пільгове кредитування, субсидування, вирішення земельних проблем) для подальшого розвитку. Особливо це має стосуватися тих малих машинобудівних підприємств, які розробляють і поширюють інновації, сприяють технічному переоснащенню і модернізації існуючих галузей виробничої і невиробничої сфери агломерації. Найбільш ефективно ці механізми будуть діяти в рамках технополісів, технопарків і бізнес-інкубаторів.

По-друге, серед малих підприємств агломерацій має здійснюватись поступовий перехід на ринкові конкурентні механізми розвитку. Виконання цих завдань потребує зменшення рівня корпоратизації і олігополізації малого підприємництва шляхом надання йому можливості самостійно обирати стратегію підприємницької діяльності, шукати партнерів, суміжників і споживачів, виходячи з об'єктивної дії законів ринку [2]. Це дасть можливість наблизити кількість малих підприємств у розрахунку на душу населення до оптимальних показників, значно посилити їх орієнтацію на масового споживача, підвищити рівень конкурентноздатності продукції, а також міжнародну орієнтованість малого бізнесу агломерацій. Також, ринкові важелі розвитку сприятимуть оптимізації структури видів економічної діяльності, зростанню частки сучасних високоприбуткових підприємств, які в умовах агломерації отримують значно більші переваги розвитку чим низькотехнологічні, сировинно- та енергоємні виробництва [1;4].

По-третє, малі підприємства агломерації потребують формування гнучкого ринку високопрофесійних фахівців, широкого залучення до процесу виробництва інтелектуального і творчого потенціалу працівників. Це стане можливим за умов прозорості ринку праці, забезпечення відповідної підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах країни, надання державних гарантій соціального захисту працівникам малих підприємств, створення для них відповідних високих стандартів праці і проживання [4].

По-четверте, потребують усілякої підтримки тенденції зростання малого підприємництва Львівської та Одеської агломерацій. Їх закріплення має загальнодержавне значення, оскільки сприятиме вирівнюванню соціально-економічного розвитку різних регіонів України. Пріоритетним для малих підприємств агломерацій Донбасу і Придніпров'я є зменшення спеціалізації на низькотехнологічних видах діяльності із відповідним зростанням ринкових важелів розвитку [4]. В Київській та Харківській агломераціях малі виробництва мають розвиватися в рамках майбутніх технополісів, формування яких повинно створити для цього всі необхідні економічні передумови. Реалізація зазначених пропозицій є основою для подальших наукових розвідок у цьому напрямку.

Список літератури:

1. Захарченко В. І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 547 с.
2. Корпорации // Гвардия. – 2006. - № 10. – С. 74-97.
3. Підгрушний В. П. Промисловість і регіональний розвиток України (теорія та практика суспільно-географічного дослідження) // Автореф. дис... доктора географічних наук: 11.00.02. / Інститут географії НАН України. - К., 2007. – 40 с.
4. Fujita M., Thisse J.-F. Economics of Agglomeration: cities, industrial location and regional growth. – Cambridge, Cambridge University Press, 2004. – 466 p.